

Nr 303.

Av herr **Lindhagen**, med tillägg av expropriationsrätt m. m. till propositionen nr 46 om jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län.

»Land skall med lag byggas.»

I propositionen nr 46 har regeringen begärt ett anslag av 800,000 kronor till jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län. Anskaffning skall ske såväl genom inköp av jord i enskild ägo som genom övertagande av jord tillhörig kronan.

De båda länen sägas ha särskilt uppmärksamrats därför, att befolknings-siffran växte inom dem samt ganska riklig tillgång å odlingsbar jord förefunnnes därstädes. Målet vore »*anskaffande, iordningställande och upplåtande av jord för bildande av jordbruksegna hem eller arbetaresmåbruk eller för ofullständiga jordbruks förseende med tillskotts jord*». Det gällde med andra ord, såsom det yttras, »att lägga ny jord under plogen och bereda plats vid jordbruket åt flera människor».

Till grund för propositionen åberopas ett betänkande av en tillkallad utredningsman, numera landshövdingen Carl Mannerfelt. Bland infortrade yttranden dominerar ett uttalande av Norrbottens läns egnahemsnämnd. Detta vitsordar, att de ifrågasatta åtgärderna vore »*starkt av behovet påkallade*», men inlåter sig på åtskillig kritik av utredningsmannens organisationsförslag. Propositionen förefaller att syfta till en syntes eller medelväg mellan de två nämnda framställningarna.

Utredningsmannen erinrar inledningsvis beträffande jordanskaffningsverksamheten, att det hitintills överlämnats åt den enskilde att själv sörja för uppbringande av den erforderliga jorden. Riktlinjerna i ämnet från 1928 för den statsunderstödda jordförmedlings- och jordanskaffningsverksamheten hade »i sak icke medfört ökad effektivitet på området». Orsaken härtill vore, säges det, att söka bl. a. däri, att *erforderliga* ekonomiska resurser och *befogenheter* för utövandet av direkt affärsmässig jordanskaffningsverksamhet icke lämnats. I övre Norrland hade intresset från orten för direkt jordanskaffning visserligen varit ganska stort. Men på grund av *bristande hjälpmedel* och resurser hade ej mycket åtgjorts i avseende å *systematisk jordanskaffning å enskild jord*. För en väsentlig intensifiering av jordbruksdriften i övre Norrland erfordrades, för att plats vid jordbruket skulle kunna beredas flera människor, att *nya jordbruk bildades eller att äldre s. k. ofullständiga jordbruk kompletterades medelst tilläggsodlingar*¹. I övre Norrland kunde det icke ske på annat sätt än genom *verklig nykolonisation*, d. v. s. odlingsvärda markers ianspråkstagande medelst ny odling och bebyggelse. Det vore nödvändigt, att ny jord

¹ Här har tydligen av förbiseende bortglömts den omistliga *husbehovsskogen*.

lades under plögen och nya brukningsdelar bildades. Inom de båda länen funnes således behov av mera *målmedveten* verksamhet med framskaffande och tillgodogörande av jord — särskilt odlingsmark — för de ifrågasatta tre ändamålen. Egnahemsjordbruk borde vara av den storlek, att en familj därå kunde erhålla *full försörjning*.

Statens jordnämnd uttalade, att jordanskaffningen för egnahem vore för de båda länen i behov av snabbt avgörande.

Länsstyrelsen i Västerbottens län betonade, att underlättandet av jordupp-låtelse och egnahemsbildning inom länet vore nödvändiga. Till följd av *trävaruindustriens fortgående rationalisering eller avveckling* hade, förutom befolkningens ökning, möjligheterna att erhålla arbetsanställning kraftigt beskurits. Jordanskaffning borde avse icke blott mark i enskild ägo utan även kronomark. Egnahemsnämnden hade visserligen i någon mån sysslat med jordanskaffning, men resultatet vore icke sådant, att det ingåve löftesrika förhoppningar om utvidgad verksamhet under dess ledning. En jordanskaffningsnämnd förordades.

Norrbottens läns egnahemsnämnd ansåg det önskvärt, att det allmänna på *allt sätt* understödde anskaffande och tillgodogörande av ny jord för egnahemsändamål. Det vore starkt av behovet påkallat. Industriernas påtvingade driftinskränkningar och omfattande rationaliseringsåtgärder skapade arbetslösa. Befolkningsstatistiken talade sitt språk. Den alltjämt pågående uppdelningen av odlad jord hade i hög grad bidragit till jordbruk av den storleksklass, att en familj icke utan svårigheter kunde existera på det. Tillägsjord till sådana icke bärkraftiga jordbruk borde anskaffas. Det gällde en hel befolkningsgrupps försörjning. Jordanskaffningen utgjorde en viktig gren, ja den vore grundläggande för egnahemsverksamheten. Emellertid borde den tillsvidare bedrivas med viss försiktighet till förebyggande av misslyckanden, bakslag och onödiga utgifter. En bestämd *gräns mellan lån-givning och jordanskaffning vore vansklig*. *De voro grenar av samma träd och borde stå under samma ledning*.

Lantbruksstyrelsen var tveksam och tillrådde, att verksamheten begränsades i avvaktan på erfarenhet.

Länsstyrelsen i Norrbottens län påkallade åtgärder med hänsyn till näringslivets beklagliga utveckling, som synbarligen icke vore av övergående natur.

Departementschefen har åberopat sitt bemyndigande den 30 december 1935 att tillkalla nya utredningsmän för det sociala jordområdet. Därvid hade han betonat angelägenheten av en *effektiv jordanskaffning* för utbyggande av ofullständiga jordbruk. Nybildning av jordbruk borde begränsas till hjälp åt lantarbetare och skogsarbetare med vederlikar. En alltför starkt utvidgad jordbruksproduktion kunde leda till svårigheter att bereda den jordbrukande befolkningen en dräglig levnadsstandard. *Jordbruksnybildning på oodlad mark borde därför i princip icke ske*. För de två nordligaste länen vore läget *annorlunda*. De skäl, vilka talade för ökning av antalet jordbruk i Västerbottens och Norrbottens län, nämligen i främsta rummet befolkningens snabba tillväxt och svårigheter att finna försörjning vid andra näringar samt den rikliga tillgången på odlingsbar jord, hade i ärendet tillräckligt belysts. En

rationalisering och utvidgning av jordanskaffningen vore nödvändig, om något resultat inom sagda län av betydelse skulle vinnas.

*

I *organisationsfrågan* råder enligt propositionen i det närmaste enighet, att verksamheten bör koncentreras hos en myndighet. Men olika meningar framföras om dess sammansättning. Av propositionens ovannämnda innehåll framgår emellertid: att jordanskaffningen enhälligt anses vara den grundläggande delen av organisationen, att organisationen nu bör bli effektiv, systematisk, rationell och målmedveten, att den bör understödjas på allt sätt för att lämna dessa effektiva resultat, vilket senare hitintills uteblivit, att den måste samorganiseras med långivningen under enhetlig ledning, att det allmänna måste framträda som målsman för den, som skall understödjas, och denne ej överlämnas åt sin egen obefintliga förmåga att reda sig med egen företagsamhet i författningarnas labyrinter. Under intryck av dessa förmaningar har departementschefen, statsrådet Sköld till sist betonat, att »det viktigaste, som här möter, är organisationsfrågan».

Allt detta hade *norrlandskommittén, värmlandsundersökningen och jordkommissionen* från början klart för sig redan på deras tid. Det var uppenbart för deras flesta ledamöter såväl konservativa, liberala och socialdemokrater som vanliga människor. Efter riksdagen 1924 slogs denna insikt och dess då ännu bidande resultat i spillror av hänsyn till partipolitiska konjunkturen. Nu börja, under verkligheternas maningar, statsmakterna, såsom det förefaller, arbeta sig fram om än vacklande mot det oundvikliga. Motionen nr 8 år 1936 i första kammaren ingår något närmare på denna episod i den svenska jordfrågans historia. Den är utförligt skildrad i min reservation till andra lagutskottets utlåtande nr 32 sid. 19—35 för 1933 i anledning av propositionen om expropriationsrätt.

Enligt propositionen har emellertid *ingen enda vederbörande kommit att ens tänka på, att den uteblivna effektiviteten i jordanskaffningen förnämligast härleder sig från avsaknaden av det effektivaste medlet för åstadkommande av effektiva resultat, nämligen en expropriationsrätt i bakgrunden, som plägar merendels främja godvilliga uppgörelser om jordförvärv från enskilda jordägare.*

I förevarande landsdelar komma förvärven företrädesvis att gälla *skogsbolags och skogsspekulanter*s domäner. Det är intet orimligt, som här begäres. Endast *ouppodlad jord och husbehovsskog* är det fråga om. Detta bidrag till folkförsörjningen kräves endast mot penningeersättning och under försäkran i lagen om rimlig hänsyn även till jordägaren.

Det är dock *orimligt begärt, att dessa jordägare skola frivilligt avstå denna mark.* Var och en är sig själv närmast i dessa konkurrensens tider. Övertalningar och fruktan för en effektiv lagstiftning kan möjligen i fortsättningen såsom förut föranleda ett och annat erbjudande av merendels otillräcklig jord, mindre god jord och impedimenter. *Till förenämnda insikt har även regerin-*

gen redan kommit med sin ansats till expropriationsproposition 1933. År 1934 sade regeringen i sin proposition nr 69, att »starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till expropriation, men med hänsyn till riksdagens ståndpunkt förra året synes hemställan därom ej böra göras». År 1935 betonade regeringen på ett ställe att » stort behov» föreläge. Denna övertygelse har, märkligt nog, icke funnit något som helst uttryck i nu förevarande proposition, trots att jordanskaffning nu skall göras effektiv och rationell på alla sätt i de två nordligaste länen.

Sedan jordkommissionen efter 1924 års riksdag av partipolitisk hänsyn fräntagits slutförandet av sina effektiva uppdrag och den sociala jordutredningen den 30 december 1935 fått det s. k. silkessnöret, så skall nu *ytterligare försök anställas med en ny kommission av »utredningsmän rörande egna-hemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor»*. Till ledamöter ha utsetts generaldirektören i lantmåteristyrelsen O. H. Malmberg som ordförande samt såsom övriga ledamöter riksdagsmannen i första kammaren lantbrukaren N. G. Gabriellsson i Teg, riksdagsmannen i andra kammaren J. A. Andersson i Tungelsta, direktör N. Collin, verkställande tjänsteman i statens jordnämnd, lantbrukaren A. Mårtensson i Ryngge, jordbrukskonsulenten B. A. Nilsson i Borås och agronomen W. Svensson i Ljungskile. Sammansättningen ger mera intryck av meningen, att med andra män och fortsatt uppgivande av lagvägarne söka trolia fram fortfarande den sociala jordbruksfrågans lösning företrädesvis på statens egna-hemslånerörelse.

Emellertid har i slutet av statsrådet Skölds i Post- och inrikestidningar för den 2 januari 1936 intagna instruktion till statsrådsprotokollet den 30 december 1935 för utredningsmännen *intagits omsider åtminstone en tillåtelse för dem att överväga sin uppgifts stödjande även med en expropriationsrätt*. Så vitt jag förstår, hade det varit önskligt, att regeringen formulerat saken mera såsom en order för kommittén i anslutning till vad justitieminister Löfgren gjorde i saken i sin instruktion den 29 november 1918 för jordkommissionen.¹ Därmed har, såsom av mig i en petition den 14 december 1935 till regeringen påkallats, regeringens förbud i instruktionen den 6 juni 1925 för kolonisationssakkunniga att syssla med expropriationsfrågan omsider avförts från dagordningarna och i stället intagits ett låt vara försiktigt betraktande av justitieminister Löfgrens effektivare inställning år 1918. Ett nytt erkännansvärt framsteg således till den insikt och de till jordkommissionens betänkande anknutna förslag, som framfördes av socialdemokratiska partiet vid riksdagen 1924 och därefter slogos i spillror den 5 juni 1924 av den socialdemokratiska regeringsmakten.

I detta sammanhang bör tillåtas mig ifrågasätta, om ej denna nya jordberedning bör omsider taga kännedom även om jordkommissionen och dess föregångares instruktioner, meningar och förslag. *Jordkommissionen framlade den 11 november 1922 i del IV ett omfattande betänkande med lagförslag om »bildande av nya jordbruk»*.² I huvudförslaget framfördes det i form av

¹ Instruktionen är intagen i jordkommissionens betänkande del VI sid. 500—505. ² Se ock sid. 11.

förslag till en lag, avfattad i 67 §§, om en allmän nybyggesverksamhet i riket, avseende såväl självförsörjande jordbruk som mindre jordbruk. Betänkandet, som omfattar 358 stora trycksidor, innehåller bl. a. även förslag till lag om en statsorganisation för sociala jordfrågor. Denna angelägenhet ansågs vara så grundläggande, att även den borde givas lags karaktär. I motiveringen lämnades bl. a. en uttömmande, ej förut gjord *skildring om den sociala jordfrågans organisations historia alltifrån 1892* och den röda tråd, som genomgår den. Ehuru jag själv författat denna skildring vågar jag dock hålla före, att den förtjänar att närmare begrundas, då nu ansatser till en rationalisering av jordfrågans handhavande ifrågasättes efter den skymning, som i följd av upplösningen i tiden under de tio sista åren vilat över densamma. En historisk tillbakablick ådagalägger, hurusom alltifrån egnahemsfrågans första uppblomstring i förra seklet, *en ledande tanke och en ordnande hand* ansetts som ett oefftergivligt krav. Den gamla svenska grundvalen för jordens besittningstagande, uttryckt i orden i *land skall med lag byggas*, har för våra föregångare varit förpliktande. Lagvägarna som fundament med lånerörelse m. m. som utbyggnad har väsentligen varit statskonstens kompass. Må den nu efter prövningarna åter bli sedvänja. Därmed har ej velat förnekas, att *mycket värdefullt har mångenstädes här och var fortfarande slumpvis tillskapats av utbyggnaden utan nämnda ryggrad* trots en desorganisation, som visserligen uppmuntrats också av tidens parlamentariska vanskligheter.

Kompletteringen av ofullständiga jordbruk har behandlats av jordkommissionen i dess betänkande del VI (sid. 219—274). Att ämnet ej hunnit utformas i lagtext annat än genom ett utkast till lag, avfattat av kommissionens ordförande, finner sin förklaring i nämndens skrivelse den 28 februari 1923 till justitieministern (sid. 5—9) i nämnda del av betänkandet.

*

Den förevarande propositionen avser, såsom det framhålles, att vara en *separatlagstiftning av brådskande natur för de två norra länen i avvaktan på den förenämnda allmänna kommittébehandlingen*, som på grund av ämnets vidd kan draga ut på tiden. Propositionen ådagalägger dock hurusom det även är en brådskande angelägenhet, att denna lagstiftning från början blir, på sätt ovan sägs, effektiv och rationell. Detta kan nu som sagt icke ske allenast genom pengar, kungörelser och administrativa bemödanden. *Jordanskaffningen följer andra lagar, och kan ej fulländas annat än genom lag, såsom ryggrad i en administrativ organisation.*

Propositionens provisorium bör således kompletteras även med en provisorisk expropriationslag. Exempel på sådana provisorier givas ofta. I Norrlandslagstiftningen antogs en provisorisk ägostyckningslag 1905¹ och den

¹ År 1905 antogs en proposition om provisorisk norrländsk ägostyckningslag, gällande i 5 år (andra lag nr 64; jmf. ock motionen till propositionen och motioner). 1921 antogs ett motionsvis framfört förslag om den norrländska förbudslagens utsträckande genom provisorisk lag till hela riket, gällande i 1 år i sänder (andra lag nr 22). Samma år föreslogs en provisorisk lag på 4 år om expropriation för vissa sociala jordfrågor (andra lag nr 29).

definitiva lagen först 1909. Norrländska förbudslagen utsträcktes provisoriskt till hela riket 1921 och blev definitiv 1925. I Norge inleddes den sociala jordfrågans upptagande i hela dess vidd med provisoriska lagar. I det förevarande fallet bör till förebild kunna tjäna Kungl. Maj:ts proposition år 1933 om tillägg till allmänna expropriationslagen för just de tre ändamål, om vilka nu är fråga, vederbörande utskott förbehållet att överväga de jämkningar, som nämnda år motionsvis påkallades eller eljest kunna ifrågasättas.

*

En nyhet införes genom propositionen i diskussionerna, nämligen att *jordbruksnybildning på oodlad mark icke i princip bör ske annat än i de två nordligaste länen*. Detta kan anses såsom ett i denna proposition givet direktiv för de förenämnda den 30 december 1935 tillsatta nya kommitterade.

Det är något oklart, huruvida med direktivet åsyftas, att för det övriga riket även en komplettering av ofullständiga jordbruk endast bör ske på redan odlad mark och kanske icke heller den nödiga husbehovsskogen får ske med tilskott från skog, som växer på odlingsbar mark. Tydligt är emellertid utsagt, att den nya principen gäller jordbruksnybildningar. Men även tillskott till ofullständiga jordbruk med mark, som är odlingsbar, leder ju också till en jordbruksbildning, som äventyrar »en alltför starkt utvidgad jordbruksproduktion».

Detta direktiv går emot alla tidigare uttalanden, åtminstone så vitt mig är bekant. Nyodling har sedan gammalt ansetts vara den bland den ekonomiskt mest lofvärda och för karaktären fostrande produktionen. Det gäller att skaffa egna jordbrukarhem till självförsörjning samt städernas och industriernas förseende med livsmedel. Statsunderstöd till odlings- och dikningsföretag m. m. för hela riket har årligen med växande belopp upptagits i riksdagens budget. Dylikt stöd bör således hädanefter begränsas. Egnahemsrörelsens målsmän på skilda orter bli förmodligen också överraskade av denna för dem främmande åskådning.

Befolkningen i de övriga skogsproducerande länen inom Norrland och stora trakter söderut blir väl ock betänksam inför denna omläggning av gamla svenska grundsatser. För övrigt lär man icke kunna hindra en jordägare att verkställa nyodling på sin egen mark för egen eller sina barns räkning, var egendomen än är belägen. En odlingsflit väcker alltid beundran, skänker trygghet, att folket skall kunna erhålla mat ur landets egen produktion, samt premieras av hushållningssällskapen.

För de två nordligaste länen dispensande från principen åberopas främst befolkningens snabbare tillväxt i dessa landsdelar. Makarna Myrdal och den av regeringen tillsatta kommittén *för ökande av nativiteten i hela landet* komma nog att gnugga sig något i ögonen. Därifrån skulle nu undantagas för de flesta länen just en av jordbruksbefolkningens främsta möjligheter till vidgande av sin nativitet och således den samhällsklass, som föder de kraftigaste barnen.

Riksdagen 1925 gick enhälligt emot den nu ifrågasatta nya principen. Sedan år 1924 jordkommissionens rationella förslag om rikets kolonisation för både självförsörjande jordbruk och mindre jordbruk uppskjutits tillsvidare därför att tillräcklig majoritet ej då vanns i expropriationsfrågan, så väcktes år 1925 på initiativ av mig motioner för att hålla denna framskjutna del av den sociala jordfrågan vid liv. Det yrkades av 6 ledamöter i första kammaren (Lindhagen, Luterkort, Walles, Alex. Björkman och Carl E. Eriksson) samt 21 ledamöter i andra kammaren (Pettersson i Hällbacken, Månsson i Hagaström, Jonson i Eskilstuna, Pettersson i Köping, Sundström, Brännberg, Hedvall, Olsson i Rödningsberg, Molander, Englund, Fast, Lindberg, Wagnsson, Vennerström, Granath, Västberg, Ward, Hallén, Högström, Andersson i Falkenberg, Norling i Lesjöfors), att riksdagen ville dels uttala sig för, att kolonisationsfrågan inriktades på rikets kolonisation och att detta borde ske genom en allmän av staten ledd nybyggesverksamhet och dels för ändamålet för egen del besluta eller hos Konungen begära en lagstiftning i huvudsaklig anslutning till grunderna för jordkommissionens förslag till lag om statsåtgärder för bildande av nya jordbruk.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet avgav utlåtande (nr 1) under ordförandeskap av Paul Hellström. Utskottet yrkade, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida och på vad sätt kolonisation å odlingsbar jord må kunna genom statliga åtgärder åvägbringas inom landet i vidare utsträckning än vad för närvarande är fallet.

Ur utskottets motivering må anföras följande. Genom den hämmade emigrationen till främmande länder i förening med industriens och statsmannanärin-garnas begränsade förmåga att giva sysselsättning åt de växande skarorna, *träder landets befolkningsfråga alltmera i förgrunden*. Icke minst betydelsefull var frågan för landsbygdens del. Det borde övervägas, om icke landsbygdens tätande skaror må kunna — där förutsättningar härför finnas — beredas tillfälle att kvarstanna inom jordbruket, ävensom i vad mån den produktiva jorden må kunna ytterligare utnyttjas i syfte att skapa vidgade utkomstmöjligheter för folköverskottet, särskilt genom *bildandet av nya jordbruk och erforderlig utveckling av äldre*. Inom olika trakter av riket funnos *betydande arealer odlingsbar jord*. Kolonisationskommitténs inventeringar bekräfta detta förhållande för Norrland. Enligt uttalanden av lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, lantmäteristyrelsen, länsstyrelserna i Norrbottens och Jämtlans län samt svenska mosskulturföreningen, återgivna i propositionen nr 90 till 1925 års riksdag angående kolonisation å kronopark i Norrland och Dalarna, skulle *den i enskild ägo befintliga norrländska odlingsjorden vara med hänsyn till läge och beskaffenhet vida mer lämplig än de huvudsakligen i Lapplands skogsregion belägna kronoparkernas mark*. Men även inom landets mellersta och södra delar funnos odlingsmöjligheter, vilka icke utnyttjats. Till sist anmärktes, att genom den statsunderstödda egnahemsverksamheten en ganska omfattande jordbruksbildning ägt rum, men den var icke tillräcklig.

Utskottets utlåtande var enhälligt. I detsamma deltog från första kam-

maren: Hellström, Linder, Petrén, greve Spens, Lindhagen, Cederholm, Gabrielson och Luterkort, samt från andra kammaren: Johanson i Kälkebo, Hagman, Hage, Magnusson i Skövde, Johansson i Uppmälby, Sjöblom, Pettersson i Bjälbo och Johanson i Hallagården. En blank reservation avgavs endast av greve Spens beträffande motiveringen.

Det förenämnda år 1925 upplysta förhållandet, att den enskilda norrländska odlingsjorden var med hänsyn till läge och beskaffenhet vida lämpligare än kronoparkernas mark, vilket ock stått klart för de äldre jordbrukskommissionerna, därom lämnar den förevarande propositionen icke något meddelande. Härtill kommer, att särskilt i Norrland, där gods äro sällsynta, bondejorden i regel behöver sin odlingsmark för ägarens eller dennes barns framfärd. Härav följer, att *den odlingsjord och husbehovsskog, som kan tilllitas, företrädesvis befinner sig på bolags och skogsspekulanter mark*. Expropriationsrättens nödvändighet springer då så mycket mer i ögonen, och detta i all synnerhet för Norrbotten och Västerbotten.

Vi må erinra oss, att all *den skogsmark i Norrland, varöfver skogsbolagen nu förfoga, genom avvitrtingarna, som ägde rum företrädesvis under senare delen av 1800-talet, av kronan skänkts till jordbruket* för stärkande av det redan befintliga jordbruket och skapande av nya brukningsdelar. Genom bristande uppmärksamhet från det allmännas sida har denna donation till stor del oförbehållsamt övergått i skogsbolags ävensom enskilda skogsspekulanter ägo. Det är då så mycket mera försvarligt, att kronan nu till modereringens fromma mot ersättning återbördar en anspråkslös del av den donation som med varm hand ursprungligen donerats till jordbruket.

*

Särskilt belysande för vad det nu gäller är *1896 års ägostyckningslags historia*. Den är närmare skildrad i 1901 års norrlandsmotion och återfinnes å sid. 29—34 i lagutskottets utlåtande nr 48, däri nämnda motion nr 142 i andra kammaren finnes ordagrant intagen.

Redan tidigt hördes talet om angelägenheten av att »skogsägaren finge ägna sig uteslutande åt skogsvården utan att besväras av jord som han för drivande av sin industri icke behöver». Då opinionen alltmer växte mot bolagens hemmansköp, så voro sågverksnäringens representanter så mycket villigare att såsom motmedel häremot anlita den utvägen att »i rättsligt hänseende skilja jordbruksfastigheten från skogsområdet».

Riksdagen 1891 begärde att obemedlade och mindre bemedlade måtte beredas tillfälle att på lämpliga villkor bilda egna jordbruk huvudsakligen på de inom landet befintliga stora, odlingsbara utmarker. Den så kallade jordbrukslägenhetskommittén tillsattes då. Denna föreslog ändringar i författningen om hemmansklyvning och jordavsöndring särskilt genom *ett väsentligen nytt institut kallat ägostyckning*. Därigenom skulle ouppodlade områden kunna i och för odlingsföretag lättare och billigare utbrytas såsom särskilda fastigheter. Men enligt kommittén skulle ägostyckningen även erhålla en annan uppgift, som återgavs sålunda:

»En särskild betydelse torde ägostyckning därjämte kunna erhålla för de norrländska skogsbygderna genom det tillfälle, som densamma erbjuder, att kunna dela skatten å ett hemman mellan den för jordbruk lämpliga arealen jämte ett mindre skogsområde å ena sidan och den huvudsakliga skogsmarken å den andra. Härigenom skulle *hemmansägaren efter skogens försäljning kunna kvarsitta med äganderätt å gården, medan han däremot nu alltför ofta förvandlas till arrendator eller torpare under skogsägaren, och den självägande jordbrukande befolkningen i många skogssocknar sålunda allt mer och mer förminskas.*»

Detta rykte om ägostyckningsförfarandets stora betydelse gick nu från ämbetsverk till ämbetsverk. Saken behandlades såsom en bifråga. Till sist blev den så både underordnad och självklar, att Kungl. Maj:t i sin proposition till utveckling av förfarandets allmänna verkningar för jordbruksändamålen allenast vidfogade, »att det helt visst ur många andra synpunkter kommer att fylla ett verkligt behov». Sedan antogs lagen utan vidare av riksdagen och promulgerades den 27 juni 1896. Men trots denna behandling var det företrädesvis de intressen och förhoppningar man hade om dess verkningar i norra skogsbygderna, som drev förslaget igenom.

Kommittén hade emellertid framställt saken så, att från den »huvudsakliga skogsmarken» skulle avskiljas »den för jordbruk lämpliga arealen jämte ett mindre skogsområde». Men av detta löfte tappade ryktet under sin gång bort det ena stycket efter det andra. Snart talades blott om »nödig husbehovsskog», och när slutligen själva lagen kom — så innehöll den icke ens detta. Av kronans gåva till jordbruket lämnades således ingenting kvar. Norrlandsmotionens slutomdöme formuleras sålunda: »*Lagen var ingenting annat än den judaskyss, varmed jordbruket definitivt och officiellt förråddes åt sågverksintresset. Och man var nog hänsynslös att ej ens utbetala de 30 silverpenningarna, den i sistone utlovade husbehovsskogen.*»

Hela lantmätarekåren i Västerbotten reste sig mot denna justitieförbrytelse. Västerbottens landsting hade redan år 1893 varnat, likaså allmänna lantmäterimötet 1895, som begärde undantag för *Norrland*. Förste lantmätaren i Västerbottens län yttrade år 1900 vid allmänna lantmäterimötet om ägostyckningslagens verkningar: »Styckningsändamålet», sade han, »är här överhuvud att frånskilja inägorna från skogsmarken utan att fråga efter, om någon befolkning på den skall kunna existera. Ja, meningen är väl sällan eller aldrig, att så skall ske.»

Här föreligger sålunda även inom de nu ifrågavarande länen en myckenhet ofullständiga ägostyckningar som ock påskyndats av fruktan för norrlandslagstiftningen. De förekomma för övrigt i hela riket. I Värmland skaffade sig bolagen före norrländska ägostyckningslagens utsträckning dit 1917 lager av utbrutna ofullständiga jordbruk. Genom *nutida avstyckningar äventyras ock nya ofullständiga jordbruk*. (Se bl. a. reservationen till andra lags utlåtande nr 18 år 1933, sid. 18—29.)

Meningen med årets proposition är nu den, att även dessa ofullständiga jordbruk skola kunna till största delen fullkomnas utan stöd av en expropriationsrätt. I propositionen meddelas ock att jordanskaffningen ej kunnat

leda till nämnvärda resultat. Regeringen har själv åren 1933, 1934 och 1935 förstått och uttalat, att en expropriationsrätt var nödvändig för att kunna åberopas. Icke minst i fråga om de nyssnämnda avstyckningarna är det veterligt och uppenbart att i regel är detta oavvisligt.

*

I regeringens, av jordbruksministern föreslagna instruktion för den 30 december 1935 heter det fram emot slutet:

»Den av riksförbundet Landsbygdens folk berörda frågan om jordanskaffning i syfte att komplettera ofullständiga jordbruk i de gamla bruksbygderna bör härvid bland annat uppmärksammas. *Tillika bör övervägas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.*»

Detta uttalande är som redan sagts (sid. 4) ett framsteg. Föreställningen att jord torde i allmänhet kunna erhållas genom frivilliga avtal är icke sant. Sakens natur, erfarenheten likasom regeringens egna propositioner nu och 1933 tala däremot. Ett sådant uttryckssätt använda vi som bekant företrädesvis som ett förhastat plåster i det politiska spelet. *Justitieminister Löfgren åter uttalade i sin förenämnda instruktion för jordkommissionen 1918 (sid. 4), att expropriationsåtgärder »bilda ett naturligt led i strävandena för upprätthållandet av en självständig jordbrukarebefolkning*». Det bör antecknas att till och med en del »vederbörande ämbetsverk» uttalade sig för regeringens proposition. *Lantmäteristyrelsen* har uttalat, att för de fall, där verkligt önskvärda jordupplåtelse ej frivilligt kunde åvägabringas, visst tvångsförfarande vore motiverat. Inom statens egnahemsstyrelse hava tre av dess fyra ledamöter (herrar Ekerot, Andersson i Fältenborg och Adler) i princip godkänt det utremitterade förslaget. Flera länsstyrelser hava ställt sig förstående för förslagets syfte. Länsstyrelsen i Södermanlands län har lämnat det utan erinran och länsstyrelsen i Kopparbergs län har tillstyrkt detsamma. Länsstyrelsen i Kalmar län har ej velat motsätta sig dess genomförande. Jämväl vissa egnahemsnämnder hava ansett det understundom vara av värde att hava tillgång till ett tvångsförfarande. Svenska lantarbetarförbundet har i princip anslutit sig till detsamma. Erinras må också om de i samband med yttrandena över förslaget om arbetarsmåbruk av kommuner i olika delar av landet gjorda uttalandena angående behovet av en expropriationslagstiftning för förverkligande av ändamålet med sistnämnda förslag.

Inom den sociala jordutredningen ha herrar Molander och Steen reserverat sig för expropriationsrätt som nödvändig, och då ledamoten i utredningen Andersson i Fältenborg som ovan sägs i annan egenskap uttalat sig där-

för, kan kravet sägas ha åtminstone en tid omfattats av utredningens majoritet. Slutligen, vilket är av den största betydelsen, ha *småbrukare samt skogs- och flottningsarbetare på talrika konferenser och kongresser krävt en expropriationsrätt såsom enligt deras erfarenheter både rättvis och oundgänglig.*

Denna sak är för övrigt främst *en rättsfråga och hör mindre hemma under det administrativa godtycket och gängse politiska bytesmedel. Det gäller det försörjningslösa jordfolkets rätt, så vitt möjligt, till sin behöriga andel i den svenska jorden. Vad här kräves är ett moderat utslag av det urgamla problemet om brytandet genom lag av enskildas jordmonopol. Det var detta patos, som vilade över de tre äldre jordkommissionernas instruktioner och bemödanden. Denna rättsfrågas hemort är således justitiedepartementet och endast i andra hand jordbruksdepartementet.*

Det må i detta sammanhang erinras, att omfattande *inventeringar av odlingsmark och enquêter över lagarnas effektivitet och befolkningens otillfredsställda behov i jordfrågan föreligga även i norrlandskommitténs, värm- landsutredningens och jordkommissionens betänkanden. En särdeles ingående enquête återfinnes i jordkommissionens Del V, upprättad med omsorg och vederhäftighet av riksgäldskontorets nuvarande chef Fredrik Sandberg. Det kan ifrågasättas, om det är överensstämmande med försvarlig hushållning och frågornas främjande, att nu den ena kommittén efter den andra lever sitt eget fria liv utan att bygga på eller ens taga noga kännedom om även de färdiga utredningar, varpå statsverket redan nedlagt omkostnader.*

*

Då ifrågavarande proposition närmast avser *en provisorisk organisation* av jordanskaffningen i de två nordligaste länen, bör stödjandet av denna jordanskaffning jämväl med en expropriationsrätt lämpligast ske genom en likaledes *provisorisk expropriationslagstiftning*, omfattande endast nämnda två län.

Då som sagt (se sid. 3 och 6—9) jordanskaffningen i dessa län måste närmast rikta sig mot *skogsbolags och skogsspekulanter*s domäner samt norrlandslagstiftningen i arrende- och vanhävdslagarna — liksom även skett för det övriga riket i allmänna arrendelagen — endast omfattar nämnda slag av domäner, bör även den nedan föreslagna norrlandslagen omfatta endast samma domäner med den karakteristik av dem, som återfinnes i de förenämnda lagarna.

Med dessa utgångspunkter kan i övrigt, *väsentligen ordagrant, begagnas regeringens proposition år 1933 om expropriationsrätt, införd i allmänna expropriationslagen, för nu ifrågavarande tre ändamål. Den lag, som sålunda föreslogs år 1933, var i själva verket också till karaktären en provisorisk lagstiftning med giltighet för all slags jord i hela riket. Därutöver bör här ske en hänvisning till allmänna expropriationslagen i tillämpliga delar.*

Beträffande *den rätta tidslängden* för en provisorisk lag så får den rättas efter omständigheterna. Exempel från vår lagstiftning variera den också (se ex. not till sid. 5). Här nedan föreslås till en början fem år, vilken tid givetvis kan förkortas genom en eventuellt mellankommande ny lagstiftning för hela riket eller vissa delar därav.

*

Det hemställes alltså,

att riksdagen — med anledning av propositionen nr 46 om anslag till jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län — ville

1) möjliggöra propositionens avsikter att skapa en effektiv jordanskaffning genom att — *i viss anslutning till Kungl. Maj:ts expropriationsproposition år 1933 för hela riket — nu för Västerbottens och Norrbottens län antaga en provisorisk expropriationslag* av följande lydelse:

L a g

angående expropriationsrätt i vissa fall för jordbruksändamål inom Västerbottens och Norrbottens län.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Tillhör jord på landet inom Västerbottens och Norrbottens län bolag eller ekonomisk förening eller ock enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i samband med densamma, och uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen i ändamål att därav bereda sig inkomst annorledes än genom jordbruket, skall sådan ägare vara skyldig att från fastigheten avstå erforderlig mark för

- 1) bildandet av självförsörjande jordbruk (egna hem);
- 2) stärkande av ofullständiga jordbruk;
- 3) bildande av mindre jordbruk.

Kan med stöd av nämnda expropriationsrätt godvillig uppgörelse ej träffas om förvärfv av erforderlig mark till skäligt pris, skall i tillämpliga delar gälla den allmänna expropriationslagen den 12 maj 1917 med iakttagande tillika av vad nedan sägs.

2 §.

Den exproprierande vare pliktig gälda all av expropriationsmålets handläggning, expropriationsersättningens bestämmande och fördelning eller eljest

av expropriationen följande kostnad. Har motparten genom invändning eller yrkande som uppenbarligen saknat fog hindrat överenskommelse om expropriationsersättningen, eller har kostnaden eljest utan skälig anledning ökats genom hans vållande, pröve dock rätten i vad mån han bör själv vidkännas sina kostnader ävensom gottgöra den exproprierande de utgifter som genom förfarandet åsamkats denne. Kostnad, som i 34 § första stycket av allmänna expropriationslagen avses, må sökas åter av den som därför svarar.

3 §.

Rätt till expropriation för ändamål som i 1 § sägs må ej beviljas med mindre ansökningen gjorts av organ, som enligt Konungens förordnande förestår jordanskaffningen i de båda länen, eller eljest av Konungen bemyndigats göra sådan ansökning som ovan sägs.

4 §.

Avser ansökningen mark vilken ingår i tomtindelning, skall bifogas kopia av tomtkartan jämte beskrivning eller, om tomtmätning icke ägt rum, kopia eller utdrag av tomtindelningsskizzen med tillhörande beskrivning. Avser ansökningen annan mark, skall den åtföljas av karta däröver med beskrivning, upprättad, under iakttagande i tillämpliga delar av vad om karta och beskrivning vid avstyckning är stadgat, av lantmätare eller annan person med behörighet att för det ändamål, vartill marken avses skola efter expropriationen användas, verkställa avstyckning av sådan mark. Sökande bifoga tillika styrkt uppgift å markens ägare och innehavare samt, om i något hänseende överenskommelse träffats, redogörelse därför.

I ansökningen skall, så noggrant omständigheterna det medgiva, angivas huru efter expropriationen skall förfaras med marken.

5 §.

Expropriationsrätt må ej medgivas, om den mark varom fråga är icke helt eller till huvudsaklig del lämpar sig för det avsedda ändamålet, eller om genom expropriationen avsevärd olägenhet skulle tillskyndas markens ägare eller innehavare. Vid bedömande, huruvida expropriationen skulle medföra olägenhet som nyss sagts, må hänsyn icke tagas till anordning som prövas hava vidtagits i syfte att förhindra expropriation.

Vid beviljande av rätt till expropriation av mark som ingår i tomtindelning skall iakttagas, att expropriation ej må ske i strid mot tomtindelningen. Beträffande annan mark må expropriationsrätt medgivas allenast om marken utgör särskild fastighet eller finnes kunna genom avstyckning frånskiljas stamfastigheten samt, då sökandens avsikt är att marken skall uppdelas i flera fastigheter, om avstyckning finnes kunna ske i huvudsaklig överensstämmelse med härför uppgjord plan.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1936 och gäller tillsvidare intill den 1 juli 1941. I fråga om kostnaderna i expropriationsmål vari stämning utfärdats före förstnämnda dag skall äldre lag gälla.

2) att riksdagen — med förklarande att propositionens uppfattning, att *jordbruksnybildning på oodlad mark i princip icke bör ske annat än i Västerbottens och Norrbottens län*, icke kan av riksdagen godtagas — ville tillika hemställa att direktiv i propositionens nämnda syfte ej må föreläggas de enligt Kungl. Maj:ts uppdrag den 30 december 1935 tillsatta utredningsmän i den sociala jordfrågan;

3) att riksdagen måtte jämväl anhålla eller uttala, att Kungl. Maj:t — *för vinnande av sammanhang och besparingar i förening med en ledande tanke och ordnande hand över den sociala jordfrågan* — täcktes tillse eller förordna, att vid fortsatta överväganden av den sociala jordfrågan toges hänsyn jämväl till tidigare officiella förslag med utredningar i ämnet.

Stockholm den 8 februari 1936.

Carl Lindhagen.